

Afscheid van Indië?

Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949

Nu Nederlandse militairen in een land als Afghanistan optreden is onderzoek naar het Nederlandse militaire verleden relevant. Het Nederlandse koloniale leger is in de vroeg-twintigste eeuw vrijwel jaarlijks actief geweest met koloniale oorlogvoering en *counter-insurgency* in de Indonesische archipel. Hoe trad het daarbij eigenlijk op? Was er sprake van een typisch Nederlandse benadering? Ook al moet er bij de confrontatie met grootschalig verzet en opstand echt iets anders worden bedacht dan de vaak nietsontziende koloniale aanpak – voor toekomstige operaties lijkt de militaire aanpak van toen nog steeds belangrijk.

Dr. J.A. de Moor*

Oorlogvoeren – de Nederlandse arabist en islamkenner dr. Christiaan Snouck Hurgronje had er wel plezier in. Op 25 juni 1898 schreef hij zijn vriend en collega Theodor Nöldeke in het Duitse Tübingen:

(...) de vermoedenissen van lange tochten te paard en te voet door bergterrein en bosch, door diep moeras en natte rijstvelden, hadden op mijn gezondheid den invloed van eene welgeslaagde kuur. Meer eetlust, betere digestie, opgewektheid, enz. Bovendien kennismaking met nieuwe mensen en toestanden, aangenaam verkeer met officieren, wier kalme plichtsbetrachting men in zulke dagen nog meer leert waarderen.¹

Snouck was net met het koloniale leger, dat onder aanvoering stond van generaal J.B. van Heutsz, op expeditie in Pidië geweest aan de noordkust van Atjeh. Hij was adviseur van het leger tijdens de dramatische oorlog in Atjeh, die op dat moment al vijfentwintig jaar aan

de gang was, en – zo te zien – genoot hij volop van het militaire leven.

Het doel van dit artikel is niet de oorlog te gloriëren in het voetspoor van Snouck Hurgronje, maar in de eerste plaats om de Nederlandse ervaring op het gebied van koloniale oorlogvoering en koloniale

counter-insurgency kort te analyseren en – in de tweede plaats – om vast te stellen of er sprake was van een typisch Nederlandse benadering (een *Dutch approach*) in dit opzicht. Zo ja, hoe moet die benadering dan gekarakteriseerd worden en wat betekent zij tegenwoordig nog?

Nu Nederlandse eenheden in een land als Afghanistan opereren is een onderzoek naar het Nederlandse militaire verleden in dit opzicht relevant. Kunnen onze huidige militairen iets van het koloniale verleden leren?

FOTO COLLECTIE NIMH

Ch. Snouck Hurgronje

* De auteur is senior wetenschappelijk medewerker aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

¹ P.Sj. van Koningsveld (ed.), *Orientalism and Islam. The Letters of C. Snouck Hurgronje to Th. Nöldeke* (Leiden, Universiteit Leiden, 1985) blz. 64.

Om deze vragen te beantwoorden geeft dit artikel eerst een overzicht van de koloniale oorlogvoering en het bedwingen van verzet in de Indonesische archipel in de negentiende eeuw. Vervolgens wordt aandacht geschonken aan de nieuwe wijze van optreden zoals die werd ontwikkeld in het laatste decennium van de oorlog in Atjeh (was er sprake van een *hearts and minds*-benadering?). Ten slotte wordt nog kort ingegaan op de oorlogvoering tijdens de dekolonisatie (1945-1949), waarna de conclusie volgt.

Een eeuw oorlogvoering

Nederlandse militairen zijn in de negentiende en vroeg-twintigste eeuw, grofweg tussen 1816 en het begin van de Eerste Wereldoorlog, vrijwel jaarlijks in actie geweest in de Indonesische archipel. Het koloniale leger (aanvankelijk het Oost-Indische Leger genoemd, later algemeen bekend geraakt als het Koninklijk Nederlands-Indische leger, afgekort als KNIL) bevond zich vrijwel onafgebroken in oorlog met een scala aan inheemse opposenten, en dat op bijna elk eiland van de archipel.

Soms ging het om een veroveringsoorlog, soms om het neerslaan van verzet in gebieden die al waren bezet en onder bestuur gebracht.

Op de Molukse eilanden zagen de Nederlandse bestuurders en militairen zich in 1817 – na een korte periode van Brits bestuur – geconfronteerd met fel verzet. Op Java raakte het leger verdeeld in een vijf jaar durende oorlog met prins Diponegoro uit een midden-Javaans vorstengeslacht en zijn militant islamitische boerenaanhang; een oorlog die aan tienduizenden militairen het leven kostte en aan vermoedelijk meer dan 100.000 Javanen (de Java-oorlog, 1825-1830).

Zestien jaar had het leger nodig om op Sumatra af te rekenen met de fundamentalistisch-islamitische verzetsbeweging van de Padri's (1821-1837), die zowel sterk was in het voeren van de guerrillaoorlog als in het aanleggen en verdedigen van vestingen in de bergen. Tegen Bali bracht het koloniale leger samen met de marine tot driemaal toe een grote expeditie te velde (1846, 1848, 1849). Op Borneo en Celebes voerde het leger strijd met Chinese kolonisten en inheemse troonpretendenten en verzetsbewegingen in de jaren 1850 en 1860. En ten slotte was er natuurlijk de oorlog in Atjeh, het noordelijkste stuk van Sumatra, waar het leger een volle dertig jaar nodig had om de strijd in zijn voordeel te beslechten (1873-1903). Aan ervaring heeft het het koloniale leger in deze jaren dus niet ontbroken.

COLLECTIE NIMH

Tussen 1945 en 1949 vocht Nederland andermaal een felle strijd in de archipel. Dit keer was het een grootscheepse opstand tegen de terugkeer van het Nederlands gezag na de Tweede Wereldoorlog en tegen de continuering van het koloniale bewind, een strijd die, ontketend door een nationalistische voorhoede, spoedig breed door de bevolking werd ondersteund. Niet alleen het KNIL werd hiertegen ingezet; uit Nederland werden oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen gestuurd, terwijl ook de Koninklijke Marine actief bij de strijd betrokken was.

Op zoek naar de juiste benadering

Het koloniale leger begon elke campagne stevast met de toepassing van een conventionele, Europese aanpak die bestond uit een grootscheeps offensief met infanterie, cavalerie en

Aankomst van prins Diponegoro bij het hoofdkwartier van de Nederlandse troepen na afloop van de Java-oorlog, 1830

artillerie. Daar waren goede redenen voor. Het leger deed waarvoor het was getraind en waar het goed in was – of zichzelf goed in achtte – en probeerde het beste te halen uit zijn organisatie, wapens en technologie.

Dat het desalniettemin een andere aanpak moest toepassen, één die meer op de strijdwijze van de inheemse tegenstander was toegesneden, was meestal spoedig duidelijk, maar kon dan nog niet zomaar worden gerealiseerd. Uiteraard speelde ook de professionele militaire cultuur een rol. Professionele legers hebben zich in de geschiedenis ook om deze reden vaak verzet tegen een guerrilla-achtig optreden.

Individuele KNIL-commandanten voelden de noodzaak een andere benadering te ontwikkelen en hebben die ook vaak bedacht en toegepast. Sommige officieren toonden zich echte vernieuwers. Soms publiceerden zij korte verhandelingen en autobiografisch getinte boekjes over de juiste strijdwijze tegen de inheemse vijand, bedoeld als instructie voor jonge, onervaren officieren. Voorbeelden hiervan zijn een vroeg boekje over de guerrillaoorlog uit 1829 (tot stand gekomen tijdens de Java-oorlog);² een aantal voorschriften en boeken uit de jaren 1860 (als respons op de strijd in Borneo and Celebes) en uit de jaren 1890 (tijdens de strijd in Atjeh).³

Een van de belangrijkste hiervan was van de hand van kapitein K. van der Maaten, wiens tweedelige werk welhaast een encyclopedie van de oorlogvoering in de archipel bevatte, te vergelijken met het in hetzelfde jaar verschenen toonaangevende werk van de Britse kolonel Callwell, *Small Wars*.⁴

Deze publicaties waren niet bedoeld als pogingen tot doctrinevorming. Daar deed het koloniale leger niet aan. Het waren de resultaten van individueel initiatief. In de dagelijkse praktijk van het leger te velde ging het vooral om de individuele beslissingen van de commandanten. Zij bepaalden wat er in gegeven omstandigheden gedaan moest worden, en zij waren het die oplossingen zochten die aan de tegenstander en aan de omstandigheden waren aangepast.

Het leger kende heel wat van zulke commandanten. Het zijn hun acties die we eigenlijk zouden moeten bestuderen in de militaire geschiedenis, maar waar we ten gevolge van een gebrek aan materiaal vaak niet in slagen.

Korps Marechaussee op Atjeh, 1912

Het was tijdens de oorlog in Atjeh dat het militaire denken op alle niveaus een transformatie doormaakte. Het leger ontwikkelde na meer dan twintig jaar vruchteloos oorlogvoeren een nieuwe benadering, die binnen tien jaar succes opleverde. Het was een complex proces, waarbij politieke en militaire veranderingen zich, zowel in Nederland als in Indië, gelijktijdig voordeden. Het vergt te veel ruimte om in het bestek van dit artikel op de oorzaken en aanleidingen van dit proces in te gaan. Hier wordt volstaan met de analyse van enkele belangrijke militaire factoren.

Het blijft echter de vraag of de veranderingen werkelijk resulteerden in een blijvende, diepgaand nieuwe aanpak of dat ze toch vooral kosmetisch van aard waren. Ontwikkelde het koloniale leger in Atjeh werkelijk een hearts

2 P.F. Vermeulen Krieger, *Oost-Indische oorlogen, of Listen, Hinderlagen en Verdedigingswijze der Inlandsche Volkeren, etc.* (Breda, 1892). Zie ook: J.A. de Moor, 'Een vroeg handboek over de guerrilla in Nederlands-Indië: de Indische oorlogen van Vermeulen Krieger' in: *Armamentaria* 28 (1993) blz. 9-20.

3 G. Teitler, 'Voorlopers van het VPTL, 1928-1829. Een terugblik' in: *Militaire Spectator* 2001 (170) (5), blz. 268-274.

4 K. van der Maaten, *De Indische Oorlogen. Een Boek ten Dienste van den Jongen Officier en het Militaire Onderwijs* (Haarlem, Erven Loosjes, 1896). Ch. E. Callwell, *Small Wars. Their Principles and Practice* (Londen, HMSO, 1896).

and minds-benadering, zoals we wel eens horen? Introduceerde het een tache d'huile-aanpak, zoals de Fransen, van wie de term afkomstig is, dat tegelijkertijd deden – althans dat beweerden ze – in Madagascar? De Europese koloniale mogendheden liepen vrijwel gelijktijdig tegen dezelfde problemen aan als het ging om de koloniale oorlogvoering. Hiervoor is al kort melding gemaakt van de Britse benadering, zoals die tot uiting kwam in het concept *small wars* van kolonel Callwell.⁵

De Fransen ontwikkelden hun eigen concept, dat van de tache d'huile (de olievlek-strategie). Het was tamelijk idealistisch. Het koloniale leger diende niet alleen de koloniale bevolking te onderwerpen, maar gelijktijdig infrastructurele en maatschappelijke taken te vervullen, zoals de aanleg van wegen en de bouw van scholen en ziekenhuizen. De koloniale militair diende tegelijk krijger, bestuurder, boer, architect en ingenieur te zijn. Het leger zette naast militaire ook economische, politieke en diplomatieke wapens in. Indo-China en Madagascar waren de proeftuin waarin deze verlichte visie in de praktijk diende te worden gebracht.⁶

De visie van een islamkenner

Tot de factoren die in Atjeh het veranderingsproces hebben bepaald, behoort zeker de interessante bijdrage van de al genoemde geleerde islamkenner Snouck Hurgronje. De koloniale overheid zond Snouck, die naam had gemaakt met een studie over Mekka, in 1892 naar Atjeh om de moeilijk te doorgronden politieke en sociale situatie in het land te bestuderen en de overheid daarvan verslag uit te brengen.

Binnen een half jaar had Snouck een rapport gereed waarin hij de politieke en religieuze ontwikkelingen ontleedde en regering en militairen adviseerde over de te volgen koers.⁷

Hij vond gretig gehoor, vooral bij een ambitieuze officier die voorbestemd was voor een grote carrière, majoor (spoedig: generaal) J.B. van Heutsz. In hetzelfde jaar dat Snouck

FOTO COLLECTIE NIMH

J.B. van Heutsz

zijn rapport uitbracht, publiceerde Van Heutsz een brochure waarin hij pleitte voor een meer offensieve benadering om de oorlog in Atjeh snel tot een einde te brengen.⁸ Snouck adviseerde Van Heutsz gedurende een aantal jaren, en wist

hem door zijn contacten in de Atjehse samenleving ook van inlichtingen te voorzien, bijvoorbeeld over de verblijfplaats van verzetsgroepen.

Snouck benadrukte de rol van de islamitische leiders die een heilige oorlog (*jihad*) wilden voeren tegen de ongelovige binnendringers en afvalligen in Atjeh zelf. Hoewel hij de Atjehers in het algemeen gematigd en kalm vond, constateerde hij toch een grote invloed van de islamitische oorlogsleiders op de bevolking. Keer op keer wisten zij de bevolking voor hun militante doelen te mobiliseren. Onderschat de religieuze drijfveren niet, zo hield Snouck zijn militaire gehoor steeds voor. Diepgevoelde religieuze motieven, zoals die in Atjeh leefden, achtte hij voor Europeanen moeilijk te doorgronden.

Het is belangrijk de precieze aard en inhoud van Snoucks denkbeelden ten aanzien van de strijd met de Atjehers goed te begrijpen. Hoe zag hij de strijd? Onderrichtte hij Van Heutsz in een heart and minds-benadering? Beslist niet!

5 De bijdrage van prof. Ian Beckett in dit nummer van de *Militaire Spectator* gaat hier nader op in.

6 Aan de ontwikkeling van deze aanpak zijn de namen verbonden van twee officieren, J.S. Galliéni en H. Lyautey. Laatstgenoemde formuleerde de denkbeelden over de Franse aanpak in 'Du rôle colonial de l'armée' in: *Revue des Deux Mondes* 157 (januari 1900). Zie hiervoor ook: Douglas Porch, 'Bugeaud, Galliéni, Lyautey: The Development of French Colonial Warfare' in: P. Paret (ed.), *Makers of Modern Strategy. From Machiavelli to the Nuclear Age* (Oxford, Oxford University Press, 1986) blz. 376-407.

7 Zie voor de adviezen van Snouck: E. Gobée en C. Adriaanse (eds.), *Ambtelijke adviezen*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, no. 33, 34, 35 ('s Gravenhage, 1957-1965).

8 Oorspronkelijk verschenen in de vorm van een uitvoerig artikel; J.B. van Heutsz, 'De onderwerping van Atjeh' in: *Indisch Militair Tijdschrift* 23 (1892) II, 1065-1090 en 24 (1893) I, blz. 1-59 en blz. 97-135.

Het was vermoedelijk juist Snouck die Van Heutsz op een offensieve koers zette. Snouck adviseerde te beginnen met een onduidelijke en harde militaire aanpak.⁹ Hij onderscheidde drie fasen in wat hij zag als Atjehs onvermijdelijke en onvoorwaardelijke onderwerping. In de eerste plaats dus de *militaire* fase, waarin het leger elke vorm van verzet meedogenloos diende te onderdrukken. Doel was de invloed van de verzetspartij teniet te doen en de Atjehse leiders tot acceptatie van het Nederlandse bestuur te dwingen. Indien bepaalde leiders ondanks alles verzet bleven bieden, dienden zij onophoudelijk te worden achtervolgd, desnoods tot in het diepste binnenland, en te worden gedood.

Deze militaire fase mocht in Snoucks ogen echter niet te lang duren. Eén à twee jaar hooguit, teneinde de bevolking door de harde geweldstoepassing niet te zeer van zich te vreemden. Hoe eerder de tweede fase kon aanbreken, hoe beter: die van *consolidatie*. In deze fase diende grootschalige militaire interventie achterwege te blijven; politietroepen handhaafden rust en orde. Het civiele gezag bleef echter onverkort berusten in militaire hand. Militairen die civiel bestuur uitoefenden – dat was een veel voorkomende praktijk in het Nederlandse koloniale model. De derde fase was die van *pacificatie*. De bevolking zou zich neerleggen bij het Nederlandse bewind en normale sociale en economische condities zouden zich herstellen.

Tijdens de eerste fase had de toepassing van militair geweld absolute prioriteit in Snoucks ogen. Maar de geweldstoepassing zou niet onevenredig hard mogen zijn of zonder onderscheidingsvermogen. De militairen dienden de oorlogspartij te treffen, niet de bevolking. Economische oorlogvoering, zoals vaak toegepast in de koloniën, achtte hij fout. Daarmee trof men immers voornamelijk de bevolking en niet de oorlogspartij. Dat gold ook voor de kustblokkade die Nederland al sinds jaar en dag op Atjeh toepaste. Deze trof vooral de handel en scheepvaart van de goedwillende bevolking en werkte dus contra-productief. Het is goed hier nog eens vast te

FOTO COLLECTIE NINNH

Cavalerie van het KNIL in bivak op Atjeh, circa 1880

stellen dat Snouck beslist geen aanhanger was van hearts and minds. Eerst onderwerpen door middel van een krachtig militair optreden, dat was Snoucks boodschap – en Van Heutsz was er snel bij om die op te pakken.

De rol van elitetroepen

Een tweede aspect is eveneens van belang. Van Heutsz' nieuwe, offensieve aanpak was mede mogelijk door de creatie van een elitekorps, dat de offensieve benadering als geen ander belichaamde: het Korps Marechaussee. Dit korps, geheel inheems (Ambonees en Javaans) en onder Europese leiding, werd een synoniem van counter-insurgency. Het werd in kleine eenheden ingezet, bewapend met karabijn en klewang; het raakte buitengewoon geoefend en ervaren in de strijd in de jungle, in het achtervolgen, als het moest wekenlang, van verzetsgroepen.

Het korps legde zich toe op permanent patrouilleren, achtervolgen, de tegenstander opjagen en vernietigen. Geen respijt geven,

⁹ Zie de adviezen van Snouck in Gobée en Adriaanse; zie ook: K. van der Maaten, *Snouck Hurgronje en de Atjeh oorlog* (Leiden, 1948) blz. 201 e.v.

geen pauze, geen onderhandelingen, *frappez toujours*, steeds presentie tonen, de bevolking door onverwacht te verschijnen en door hard optreden ontzag inboezemen en tot aanvaarding van het Nederlandse gezag brengen. Een ideaal werktuig dus voor het uitvoeren van Snoucks onderwerpingsbeleid. Overigens was het korps aanvankelijk vooral bedoeld als een bewakingskorps zonder offensieve rol. Op initiatief van individuele commandanten ontwikkelde het zich echter snel in een meer offensieve richting, en met veel succes. Rond 1900 had het met zijn offensieve benadering en speciale tactiek het hele leger al van gedaante doen veranderen. Het KNIL nam steeds meer de aanpak van het korps over.¹⁰

De strijd in Atjeh blijft echter een mijnenveld van *fact and fiction*, mythe en werkelijkheid. De oorlog werd gewonnen, de verzetspartij uitgeschakeld. Toch kostte dit veel meer moeite dan Snouck en Van Heutsz hadden verwacht. De eerste ('militaire') fase duurde veel langer dan Snouck wilde. En de militairen negeerden Snoucks adviezen meer en meer. Zijn verstandhouding met Van Heutsz bekoelde zienderogen. De toepassing van geweld duurde niet alleen langer, maar verliep ook veel harder dan Snouck had aanbevolen.

Willekeurig geweld, het doden van vrouwen en kinderen, het verbranden van kampongs en andere daden van excessief geweld beheersten het strijdtoneel. De militaire benadering bleef dominant. De claims die Van Heutsz af en toe maakte over 'gericht' geweld en 'alleen de oorlogspartij treffen' werden gaandeweg meer ontmaskerd. Schandalen bleven niet uit.¹¹ Maar de strijd wérd gewonnen, dat telde. Atjeh wérd gepacificeerd. In het begin van de twintigste eeuw bracht het leger de nog resterende, niet-

gepacificeerde gebieden in de archipel definitief onder Nederlands bestuur.

Een terecht befaamd voorschrift voor counter-insurgency?

Een derde aspect verdient nog aandacht: de totstandkoming, betekenis en invloed van het befaamde *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Politioenele Taak van het Leger* (VPTL). Dit voorschrift, een klein boekje, aangevuld met een zogeheten *Aanhangsel* met 230 voorbeelden uit de koloniale (voornamelijk Atjehse) militaire geschiedenis, dat in 1928 het licht zag, ruim twintig jaar na afloop van de koloniale oorlogvoering, is voorwerp van welhaast mythische verering geworden.¹² Het was, zo werd steeds gezegd, de doctrine bij uitstek van de koloniale counter-insurgency, de belichaming van de aloude, beproefde 'Indische tactiek'.

Maar het was geen doctrine en het voorschrift bevatte niet de beproefde Indische tactiek. Het voorschrift valt beter te karakteriseren als een poging tot canonisering van de tactiek en methoden die in de laatste jaren van de Atjehoorlog waren toegepast door de laatste generatie officieren die nog actief in Atjeh had gediend en nu, rond 1928, met pensioen ging.¹³ Het was als het ware hun afscheidscadeau aan het leger – en een welgemeend compliment aan henzelf voor hun treffende inzicht en onverschrokken optreden.

Het was een collectie handige tips voor de omsingeling van kampongs en huizen, voor het lopen van patrouille en voor het winnen van inlichtingen uit de bevolking. Minimaal gebruik van geweld en aandacht voor civiel-militaire 'samenwerking' kwamen in het voorschrift voor, maar namen een bescheiden plaats in. Het voorschrift heeft na zijn publicatie eigenlijk nauwelijks nog een rol gespeeld. Dat kwam natuurlijk vooral doordat er na 1928 geen sprake meer was van koloniale oorlogvoering en amper nog van verzet en opstand. Dat blijft overigens wel iets wonderlijks: een rijk met zestig miljoen onderdanen, in toom gehouden door een koloniaal legertje van amper 35.000 man en een politiemacht die niet veel groter was.

10 G.J.W.C.H. Graafland, 'De tactiek der maréchaussée in Groot-Atjeh in 1896' in: *Militaire Gids* 21, blz. 205-234 en blz. 285-324.

11 P.M.H. Groen, 'Een moordgeschiedenis' in: J.Th. Lindblad en W. van der Molen (red.), *Macht en Majesteit. Opstellen voor Cees Fasseur bij zijn afscheid als hoogleraar in de geschiedenis van Indonesië aan de Universiteit Leiden* (Leiden, Universiteit Leiden, 2002) blz. 1-18.

12 *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Politioenele Taak van het Leger* (Weltevreden, 1928) en het *Aanhangsel* bij het voorschrift (Weltevreden, 1929).

13 J.A. de Moor, 'Colonial warfare: theory and practice. The Dutch experience in Indonesia' in: *Journal of the Japan-Netherlands Institute* (Tokyo, 1990) blz. 98-114.

Nieuwe strijd: 1945-1949

Overigens was het na de Tweede Wereldoorlog afgelopen met die vreedzaamheid. Toen volgde een flink deel van de bevolking de nationalistische leiders en ontstond er een massale, bij vlagen uiterst gewelddadige opstand tegen het terugkerende Nederlandse gezag. De schaal van de opstand stelde de civiele en militaire autoriteiten voor grote problemen. Nederland nam de uitdaging aan: niet minder dan 200.000 militairen werden ingezet, bestaande uit het na de oorlog herrezen KNIL en uit oorlogsvrijwilligers (circa 25.000) en dienstplichtigen (circa 100.000) uit Nederland.

Deze massale inzet was echter niet voldoende. Java en Sumatra, de eilanden waar het conflict zich voornamelijk afspeelde, waren te groot om te beheersen en om de bevolking veiligheid te bieden tegen de acties van het Indonesische leger en van de talloze islamitische en communistische strijdorganisaties die naast het leger actief waren.

De strijd begon met verkeerde strategische concepties. De legerleiding vond het moeilijk om duidelijke militaire doelen te formuleren op basis van de duistere en nogal eens wisselende politieke beleidslijnen en oogmerken. Daarbij kwam dat de militairen het idee hadden dat het verzet zou instorten wanneer de verzetsleiders zouden zijn gepakt. Die benadering had voor de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld in Atjeh, goed gewerkt. Wanneer eenmaal de oorlogsleiders waren uitgeschakeld, verliep het verzet meestal. Na 1945 was dat niet langer het geval. Het was ook niet langer een 'benden'-oorlog, zoals in Atjeh, waarbij afzonderlijke vijandelijke groepen konden worden achtervolgd en op den duur uitgeschakeld. Na 1945 ging het om een grootschalige volksoorlog, waarop het leger geen afdoend antwoord wist te vinden.

Twee beproefde methoden werden van stal gehaald. Daar was in de eerste plaats het VPTL. Het werd opnieuw uitgegeven, zelfs in een speciale 'stripboek'-versie, met tekeningen voorzien van een stukje tekst.¹⁴ De bedoeling was

FOTO COLLECTIE NIMH

Tijdens de Tweede Politie Actie gevangen genomen Republikeinse strijdster, Java, 1948

de onervaren militairen, zowel de rekruten van het herrezen KNIL als de oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen uit Nederland, vertrouwd te maken met de oude, Indische tactiek. Het VPTL bevatte genoeg tips die hun betekenis nog hadden behouden, maar het had als voorschrift onvoldoende kwaliteit om dienst te doen in een grootschalige volksoorlog.

Een tweede beproefd recept was het opnieuw oprichten van een elitekorps van speciale troepen, vergelijkbaar met het Korps Marechaussee uit de vooroorlogse tijd. Dat werd het Depot

14 Kennis van het VPTL. Een kwestie van leven of dood (Batavia, 1947).

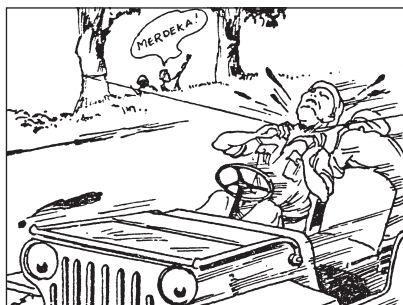
(later: Korps en nog later: Regiment) Speciale Troepen. Maar dit elitekorps kon niet, zoals de Marechaussee dat wel had gekund, de oplossing brengen. Daarvoor bleef het te klein en werd het verkeerd ingezet, namelijk als een soort 'brandweer' in gevallen waarin de reguliere troepen hun taak tijdelijk niet meer aankonden. Bovendien losten de speciale troepen weliswaar sommige problemen op, maar creëerden ook nieuwe.¹⁵

En meer dan vroeger zaten de media en de wereldopinie er met hun neus bovenop, zodat de speelruimte voor optreden van speciale troepen geringer was dan voorheen. Individuele commandanten gingen er soms toe over de

gevolgde aanpak tegen het licht te houden en sommigen spraken openlijk over het organiseren van een contraguerrilla. Maar daarvoor was het bij het scheiden van de markt te laat.

Conclusie

Nederland heeft in zijn koloniale geschiedenis dus uitvoerig ervaring opgedaan met de bestrijding van opstand en verzet. Is er sprake van een 'Nederlandse aanpak' van koloniale counter-insurgency? En zo ja, wat is de aard van die aanpak? Duidelijk is dat Nederland in zijn koloniën inderdaad een consistente benadering volgde en dat die volstrekt militair van aard was.

Maar ook zó..... kunt U Uw hoofd kwijt raken. Dit kunt U WEL voorkomen door de voorruit van Uw jeep op te klappen. Vindt U het niet nodig, dan handelt U onverantwoordelijk!!!

Akan tetapi setjara demikian..... maka saudara dapat kehilangan kepalanja. Bahaja ini saudara dapat menghindarkan dengan DJANGAN menurunkan djendela-muka dari jeepnja. Djikalau saudara berpendapat hal ini tidak perlu maka saudara tidak berperasaan tanggung-djawab!!!

Daarna worden de mannelijke bewoners gesommeerd om naar buiten te komen.....

Sehabisnja itu orang-orang laki-laki diperintahkan keluar dari rumah.....

"MANNEN EÉN VOOR EÉN HET HUIS UIT STRAKS WORDT ER GESCHOTEN!"

"ORANG LAKI 2 KELPEAR - SATOE PER SATOE - NANTI AKAN DI-TEMBAK (DIPASANG).!"

Denk eraan, elke bewoner ongewapend en met de handen omhoog naar buiten en niet meer dan één tegelijk.....

Perhatikanlah! Tiap-tiap penduduk rumah dengan tangan ketatas serta tidak bersendjata keluar rumah dan tidak lebih dari seorang tiap-tiap kali.....

UIT: KENNIS VAN HET VPTL
EEN KWESTIE VAN LEVEN OF DOOD!

¹⁵ J.A. de Moor, *Westerlings oorlog. De geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië, 1945-1950* (Amsterdam, Balans, 1999).

Militairen van het Korps Speciale Troepen tijdens een actie op Java

Voor hearts and minds of tache d'huile was in het verleden geen plaats. De vele gedaanten waarin verzet en opstand zich hulden werden stevast met een militaire benadering tegemoet getreden. Daar kwam bij dat civiel gezag vaak en voor lange tijd in handen van militairen lag.

Was dit alleen eigen aan Nederland en deden andere koloniale mogendheden het anders? Wellicht met minder geweld, minder militair? Daar lijkt het niet op. Er is op dit gebied sprake van veel gebakken lucht. De Franse tache d'huile-benadering is daar een voorbeeld van. Een nauwkeurige analyse van de pacificatiemethoden op Madagascar en in Indo-China (om nog maar niet te spreken van het optreden in Algerije na de Tweede Wereldoorlog) laat zien dat ook de Franse aanpak eerst en vooral militair was en dat er van tache d'huile weinig terecht kwam.

Toen H. Lyautey zelf de methode in het begin van de twintigste eeuw bij de pacificatie van Marokko wilde toepassen, faalde hij jammerlijk. Die methode was kortom meer politieke 'marketing' dan werkelijkheid.¹⁶ En ook de Britse benadering, bijvoorbeeld in Maleisië in de jaren 1950, kenmerkte zich door veel meer repressie en dwang dan vaak wordt gedacht.¹⁷ Is dit militair-koloniale verleden nog steeds relevant? Dat is zeker het geval. Enerzijds laat

het zien dat hedendaagse troepen die in conflicten met grootschalig verzet en opstand terechtkomen, echt iets anders zullen moeten bedenken (en dat vervolgens ook doen) dan de vaak nietsontziende aanpak die in de koloniale periode werd gevolgd. In die zin zal als het gaat om de inzet van Nederlandse troepen 'afscheid van Indië' moeten worden genomen.

Anderzijds is het ongetwijfeld zo dat militair krachtsvertoon, dwang en repressie onvermijdelijk of zelfs essentieel zijn wil een counter-insurgency campagne (ook een moderne) succes hebben. Het gaat er immers om greep op de bevolking te krijgen, haar af te schermen van de verzetspartij en haar blijvende veiligheid te bieden. Dat gaat niet zonder de inzet van militaire middelen en dwangmaatregelen. 'Afscheid van Indië' wellicht, maar dan toch een afscheid onder voorbehoud. ■

16 Zie de reeds genoemde bijdrage van Porch aan *Makers of Modern Strategy*, 393 e.v.

17 Zie bijvoorbeeld Richard Stubbs, *Hearts and Minds in Guerrilla Warfare. The Malayan Emergency, 1948-1960* (Oxford, Oxford University Press, 1989).